

מלחמת גוג ומגוג

משיחיות ואפוקליפסה ביהדות – בעבר ובימינו

עורכים:

דוד אריאל-יואל, מיה ליבוביץ,
יהורם מזור ומוטי ענברי

ידיעות אחרונות • ספרי חמד

יהדות
כאן ועכשיו
סידרה בעריכת יוכי ברנדס

מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל" – בזכות היותו מי ש"השיב את-גבול ישראל מלכוא חמת עד-ים הערבה" (מלכים ב' יד: כד-כה). עיוורון דתי הוא שלא להבחין בין שחרור הר הבית בידי יהודים חשמונאים ובין שחרורו בידי יהודים מתיוונים: ויש לחשוש למפולת דתית-רוחנית בקרב שרידי המאמינים בישראל בעקבות השבתאות בת זמננו.

מוטי ענברי

דוקטורנט במכון ליהדות זמננו שבאוניברסיטה העברית בירושלים. מתמחה בתנועות פונדמנטליסטיות ומשיחיות בנות זמננו.

מלחמתו האפוקליפטית של עוזי משולם ב"ערב רב" האשכנזי

במרץ 1994 פרצה לתודעה הישראלית תנועת "משכן אוהלים" בראשות הרב עוזי משולם, מנהיג דתי כריזמטי שסחף אחריו עשרות חסידים. הללו התבצרו בכיתו ביהוד ודרשו להקים ועדת חקירה ממלכתית לחקר גורל ילדי תימן, שנחטפו, לדבריהם, מהוריהם בימי ראשית המדינה. ההתבצרות נמשכה ארבעים ושבעה יום, וביום האחרון, כשפשטו כוחות המשטרה על המתחם, נהרג שלומי אסולין, אחד מפעילי התנועה. אחד-עשר מהמשתתפים הפעילים בהתבצרות נשלחו לתקופות מאסר ממושכות. אבל על אף חשיבות הקבוצה בהוויה הישראלית האקטואלית, ידוע עליהם מעט מאוד. במאמר זה אנסה לחשוף את התנועה הזאת על השקפת עולמה ומאפייניה ככת משיחית-אפוקליפטית שחווה את סופו הקרב של העולם.

קבוצה זו מתייחדת בהתפתחות חזון משיחי אקטיבי שמניעות אותו תחושות של תסכול וקיפוח עדתי. התבססות על תורות משיחיות מעולם המיסטיקה היהודית, כיוזיים וביזוי מנהיגם על ידי הממסד הרבני בישראל ואמונה בתאוריות קונספירטיביות – כל אלה הם שהובילו לתבערה האפוקליפטית. כך נוצרה תנועה דתית כתתית אקטיביסטית ודוחקת קץ, ועדויות ממאורעות יהוד אף מראים כי

חבריה איימו בהתאבדות קולקטיבית על "קידוש השם". לכת זו מימד אפוקליפטי ייחודי. לדידם יגיע המאבק האפוקליפטי לקצו רק לאחר ביעור האויב הפנימי הסמוי – ה"ערב רב".

החזון האפוקליפטי של קבוצת משולם נע סביב תחושות של דיכוי חברתי ורתי. הדמות הדומיננטית בתנועה הוא מנהיגה – הרב עוזי משולם. בשל אופיו הכריזמטי הצליח משולם לאסוף מעריצים מכל רחבי הארץ, ותנועתו מנתה כארבעים איש פעילים, כשלוש מאות איש שהיו רשומים כחברים בעמותה ויצרו מעטפת שמנה של קהל תומכים, ואלפי אנשים שתמכו בתנועה תמיכה סבילה.

משולם, העומד כמטיף בשער, מסית את חסידיו נגד מוסדות המדינה משום שזו מדינה חילונית שביצעה, לדבריו, עוול נורא לעולים מארצות האסלאם. הוא מאשים את המדינה בהרחקת העולים מדתם, וכן במה שהם מכנים "פרשת ילדי תימן": היעלמותם של ילדים בני עולים מתימן בימי ראשית המדינה, שאותה הם מפרשים כקנוניה מאורגנת של צמרת המדינה לגנוב חמשת אלפים ילדים מבני עולי תימן ולמכור אותם בחו"ל למשפחות יהודיות חשוכות ילדים או ניצולות שואה.

דפוס אמונתם המשיחית נקמני, מחסל ומהפכני. לשיטתם ילווה סוף העולם הזה באסונות נוראים שמבשרים את הגאולה, ומשום כך הם מצדיקים פעולות אלימות של עצמם, שמטרתן לזרז את הקץ. המצור ביהוד עורר שיא אפוקליפטי, שניתן להבינו באופן בהיר יותר מתוך השוואתו לדינמיקה האפוקליפטית של כתות נוצריות בנות זמננו כדוגמת אלה מווקו, טקסס, ומג'ונסטאון. לכך אתייחס בהמשך.

חזיונות אפוקליפטיים – חיסולו של ה"ערב רב" כתנאי לבואו של המשיח

בטרם דנים במאורעות יהוד יש לבחון תחילה את עיקרי אמונתם של חברי הקבוצה. לשם כך אציג בקצרה ציטוטים מתוך קלטות שמע שבהן מנהיג הקבוצה מרצה לתלמידיו.

המוטיב המרכזי בתפיסת עולמו של משולם הוא ה"ערב רב". המונח "ערב רב" מופיע בספר שמות: "וגם ערב רב עלה אתם וצאן

ובקר מקנה כבד מאד" (יב: לח), ומשולם מפרש אותו על פי המקורות מהספרים רעיא מהימנא ותיקוני זוהר שהם חלק מספרות זוהר.

"אינני יודע, אם יש עוד דור כזה בישראל, אשר מורי ההוראה שלו יזכו לתארי קללה כאלה שבהם מזכה אותם המקובל שלנו (מחבר ספר רעיא מהימנא)", כך מתאר יצחק בער ("הרקע ההיסטורי של ה'רעיא מהימנא', ציון, שנה חמישית, עמ' 1-44) את מה שכתוב בספרות זוהר על ה"ערב רב". ואכן, החוקרים ישעיהו תשבי ויצחק בער אינם חלוקים באשר לדמותו של ה"ערב רב" בספרות זוהר; לדעת שניהם אין מדובר בערב רב היסטורי, אלא בתואר שהודבק לראשי העם היהודי בספרד במאה השלוש-עשרה, שנתפסו כמשחיתי הדת והמוסר – פושעי ישראל בדורם. בעיניו של המקובל האנונימי מחבר הספר היו פני הדור פנים של ניוון והשחתה. יתר על כן, ה"ערב רב" שותפים לגויים במזימה לכלות את ישראל, ובפנייתם לעבודה זרה שלטונם מסלק את ההשגחה האלוהית מישראל. בחזון הגאולה עתידים הם להימחות מהעולם, ולפעמים נאמר שיכלו כיליון גמור.

כנראה בעל רעיא מהימנא ציפה להגשמתו הקרובה של חזונו האסכטולוגי על הפיכת סדרי תהו ובוהו של הגלות, והגה תקווה לראות בעיניו את השפלתם של ה"ערב רב" והרמת קרנם של בני ישראל הכשרים.

תשבי, משנת זוהר, תש"ט, כרך ב, עמ' תרפו-תרצב

החזון הגאולי-אפוקליפטי של משולם, כמו שהוא מפרשו מספרות זוהר, הוא מאבק קוסמי בעולם האלוהות בין כוחות הטוב לכוחות הרע. המאבק האפוקליפטי עתיד להסתיים בנפילת "סמאל" (מייצג הרוע), שאותו הוא מדמה ל"ערב רב", ובגאולת ישראל ותיקון העולם. בכסיס אמונה זו מצויה גם הציפייה לנקמה ב"ערב רב" בעת ביאת המשיח.

משולם רואה בעצמו לוחם במאבק הקוסמי נגד ה"ערב רב". לדידו כל מאבק נגדו לגיטימי, ורק השמדתו הפיזית תביא לגאולת ישראל. משום כך השימוש באלימות כדי להשמיד את ה"ערב רב" נחשב מצווה.

משולם משתמש במונחים הקבליים "קליפות" ו"גרעין". על פי עולם הדימויים של קבלת האר"י, כדי להביא לתיקון יש לרדת אל הקליפות ולהוציא מתוכן את הניצוץ. נתן העזתי פירש כך את התאסלמותו של שבתי צבי ואמר שהוא חדר פנימה לתוך עולם הקליפות המושחת כדי לפרקו מבפנים ולהוציא את האלוהות מתוכו. גם עוזי משולם משתמש בדימוי דומה: כדי לפרק את עולם הקליפות המושחת של ה"ערב רב", עליו לצלול לתוכו ולפרקו מבפנים. חדירתו לעולם הקליפות נעשית על ידי אימוץ מנהגי הקליפות: הוא מייחס לעצמו שירות צבאי בסירת מטכ"ל – יחידת העילית של צה"ל (דבר שלא היה ולא נברא), חדירה נועזת לארכיוני המדינה וצבירת מידע רגיש בכספות עלומות ובאתרי אינטרנט בחו"ל. הוא מספר לחסידיו כאילו הוא כבר אוהז בידיו את הניצוצות שחשיפתם תמוטט את העולם הציוני המושחת.

ה"ערב רב" הם לדבריו הגרועים מכול. הם אנשים נחותים ושטניים, שקשה מאוד לזהותם, והם מעורים בתוך עם ישראל ומעמידים פנים שהם אכן בני עם ישראל. מטרתם להדיח ולהרוס את עם ישראל, שהוא עם עליון מבחינות גנטיות ורוחניות.

בעידן המשיחי, על פי אמונתו, צריך להיווצר חיבור בין משיח בן יוסף למשיח בן דוד, אשר הוא שיביא את הגאולה. את הגאולה אפשר לפיכך למנוע רק על ידי הפרדת החיבור, והיחידים שמסוגלים לעשות זאת הם ה"ערב רב":

הגאון מווילנה אומר עיקר השאיפה של הערב רב הוא לזווג בין עשיו וישמעאל (הקליפות) ולהפריד בין שני המשיחים על ידי ההסתה. רואים זאת היום בפועל, מה שהגוי העשיוי לא דורש, הערב רב מעורר אותו נגד שלומי אמוני ישראל.

מי שיסית את הישמעאלים ואת עשיו לדרוש את הפיכת ירושלים לכינלאומית – זה ערב רב. הערב רב ידרשו מהאמריקאים לדרוש ממשלת ישראל לעשות בחירות. האמריקאים יגידו שהם לא רוצים ממשלת מעבר שתעכב את שיחות מדריד, וימנעו תקציבים. הערב רב ילך לאמריקאים ויגיד שכאן עשו להם תכסיס, ויסבירו לישמעאלים – לפלסטינים, לעשות רעש בארצות הברית ויתנו להם גיבוי. קו הביניים המפריד בין ירושלים המערבית למזרחית מפריע להם, לא ירצו שתהיה

ירושלים מערבית לעם ישראל. ירצו שכל ירושלים תהיה כינלאומית. כינלאומית, קרי, לכל העולם רק לא לישראל, זה מה שהם רוצים. מתוך קלטות שמע מוסר ערב רב, 1992

הניסיון לבנאם את ירושלים חמור בעיני משולם ביותר כיוון שהוא מאמין שהמשיח יבוא בדיוק מקו התפר של שני חלקי העיר. כל ניסיון למחוק את הקו הוא אפוא ניסיון מכוון לעכב את בואו של המשיח, וזוהי סכנה ממשיית לעם ישראל:

שני המשיחים [משיח בן יוסף ומשיח בן דוד] שומרים על ירושלים. מקומם על קו הביניים, על הכותל. השלטון, לפי הגאון מווילנה, הוא כחיבור שני המשיחים, כשמישח בן דוד בראש.

שם

משום שה"ערב רב" מעכב את בוא המשיח, משולם קורא להילחם בו באופן פעיל ומטיף בגלוי להתנגד בכוח לשלטון במדינה:

הגאון (מווילנה) אומר שעיקר מלחמתנו לשבר ולמגר את כוח הערב רב מישראל. הערב רב הוא שונאנו הכי גדול. הוא המפריד בין שני המשיחים. הגאון אומר שהמלחמה בערב רב זו המלחמה הכי קשה ומרה ועלינו להתגבר בכל כוחותינו במלחמה זו. כל מי שלא עוסק בפועל במלחמה נגד הערב רב, נעשה שותף לקליפת הערב רב. צריכים להילחם נגד הערב רב. אם ראית הנהגה של ערב רב, אתה צריך להילחם נגדה. כל מי שלא עוסק בפועל במלחמה בערב רב נעשה שותף בקליפת הערב רב, ומוטב היה שלא נברא.

שם

משולם ממשיך ומונה חמישה סוגים של "ערב רב" כמו שמופיעים בספרות הזוהר:

1. עמלקים – "העמלקים הם הראש שחומסים את עם ישראל. זה ראש הקליפה. כלומר ראשי העם, וסימנם – מנגנוני השלטון – המנגנון המפא"יניקי. מאפיה מאורגנת, שודדי ילדים, מאפיה מושחתת".
2. נפילים – "הזנאים. נשמות של ערב רב שנמשכים לזנות אחרי נשים טובות. אלה שרוצים זנות חופשית ומקימים חנויות שמוכרים

דברי מין, ואלה שמראים בטלוויזיה שצריך ללמד את הילדים דברים – שומו שמים”.

3. גיבורים – “דור הפלגה [מלשון פלגנות] המחופשים הדתיים הקוראים לעצמם חרדים או דתיים, אבל הם לא אמיתיים. הם בונים בתי כנסיות ובונים בתי מדרשים, אבל לא לשם השם, אלא לעשות שם לעצמם. הם מטעים את הדור בעבודת השם. המים שלהם הם לא מי תורה, אלא מי מכול. הם מחריבים את הארץ, הופכים אותה ליבשה מבחינת עבודת ה'. תלמידיהם בורחים מהשיבה לשמוע שיעור במקום אחר, כי הם מרגישים יובש [רמז לשיבות ההסדר]”.

4. רפאים – “זה מה שמוגדר כיום כשמאל. [מקריא מהזוהר]: 'אלה ערב רב שנתערב בישראל. אם יראו שעת צרה לישראל מניחים אותם. ואפילו יש להם כוח להציל את ישראל ולא באו. הם נרפים מן התורה ומתרחקים ממנה ומכל העוסקים בה, כדי לעשות טובה לעובדי כוכבים ומזלות'. יש להם הפגנות לפתוח קולנוע בשבת, הפגנות נגד כפייה דתית. עליהם נאמר בזוהר, 'ותאבד זכר למו'”.

5. ענקים – “מזלזלים בישראל מקיימי התורה, לועגים עליהם. הם אלה שמחזירים את העולם לתוהו ובוהו. הם והרפאים גורמים לחורבן בית המקדש. הזוהר אומר וכל אלה ימחו ויעברו מן העולם, אבל למרות זאת לא יבוא גואל לעולם, עד שיימחו העמלקים” (שם).

משולם מציין כי דרגת הקושי היא מהתחלה לטוף. לפיכך העמלקים – המנגנון המפא”ניקי – הוא הגרוע ביותר. הוא מזכיר לתלמידיו כי בפרשת “כי תצא” שבספר דברים נאמר שה”ערב רב” מכעיסים את אלוהים ויש מצווה להכרית את זרעו של עמלק. “יש דור של יהודים שהוא תמיד כשר, ויש ערב רב והוא קליפה, שהם הרוב כאן”.

את המדינה הוא רואה כמנגנון שעוקר בצורה מכוונת את דת ישראל.

המדינה הזו לא דאגה לעם ישראל. השאלה מה עם הנפש של האדם הישראלי, וכאן הרבה נפשות יצאו לתרבות רעה. בצורה של יד מכוונת להוציא לתרבות רעה הוציאו אנשים מנושא שבתות, הוקיעו כל נושא של קדושה ותורה. יהודי הוא בן תורה. מי שעוסק בתורה ממסכנים

אותו, הם חושבים שאקדמאי הוא יותר חשוב מכן תורה. זו מחשבה של גוי. זו המחשבה של הצאר הרוסי.

שם

ניתן לראות אפוא כי הרב משולם רואה במלחמה ב”ערב רב” מלחמה משיחית אפוקליפטית, והגאולה מותנית בעצם בחיסולם.

הדינמיקה הקבוצתית של חברי התנועה

כיצד חברי תנועתו של משולם מיישמים את עיקרי הנבואה של מנהיגם? להלן, בעזרת שימוש בכלים המתודולוגיים שקיימים בספרות ובחינת פעולות התנועה בהתבצרות ביהוד וגם לאחר מכן, אראה שהכתתיות של חסידיו נוסדה על בסיס של מחאה ושל דיכוי חברתי.

1. אפוקליפטיות – האמונה בקץ הימים

לתנועתו של משולם מסר אפוקליפטי אקטואלי, הכרוך באלמות רבה. מבחינה זו קבוצה זו דומה דמיון רב לתנועות אפוקליפטיות אחרות, ובכללן תנועות נוצריות בנות זמננו כדוגמת “ענף הדווידיאנים”, בהנהגתו של ורנון האוול (דויד כורש), ו”מקדש העם” (Peoples Temple), תנועתו של המטיף הדתי ג'יימס ג'ונס, שישבה בקליפורניה אך קיימה פעילות כתתית גם בגויאנה שעל יד ברזיל. לתנועות דתיות אלה היתה אמונה משיחית אקטואלית בעלת מסר של קץ הימים הקרב, הן נדרפו על ידי תנועות נגד (Anti Cults) וגורמי החוק, ובסופן היו מעורבות בהתאבדות המונית.

אף שתלמידיו של עוזי משולם אומרים שבמשנתם הדתית ובמאבקם הציבורי אין מוטיבים של גאולה אישית וביאת המשיח, ניתן להבחין במוטיבים בולטים של נבואה אפוקליפטית, המתפרשת כמלחמות עקובות מדם שיהפכו את העבר הרקוב לעתיד הגאולי. תלמידיו מדברים על מלחמת גוג ומגוג אכזרית שתשים קץ לימי העולם כמו שהם כעת. אורה שיפריס, שהיתה דוברת עמותת “משכן אוהלים”, שבה מתאגדים החסידים, אמרה בשיחה עמי: “אנו עומדים

כפני תקופות נוראיות. מלחמת עולם ואסונות קשים בתקופה הקרובה. מלחמת גוג ומגוג. זה כתוב בספר הזוהר ואלה דברים שמתגשמים".
 ברו"ח משטרה מיוחד שנכתב על קבוצת משולם נאמר כי לדברי עוזי משולם עומדת להתרחש מלחמת גוג ומגוג בישראל, וחסידיו אף מתבטאים כי "יש לעודד מלחמת גוג ומגוג בקרב ה'ערב רב', שכן לאחר מלחמה זו תבוא הגאולה, ורק המאמינים יינצלו". עוד עולה מהרו"ח כי משולם הורה לאנשיו להתכונן למלחמת עולם שלישית ולהתחיל לאגור מזון ומצרכים. בהודמנות אחרת העביר משולם מסר לחסידיו כי "השבוע יהיה שבוע של מכות מצרים על כל הערב רב", והמשטרה העריכה שאותן מכות מצרים היו הצתת מרכזיית הטלפונים בפתח-תקוה. עוד עלה מהמידע המודיעיני כי חבורת יהוד דיברה על הנס השמיני של חנוכה יחד עם פרשת "לך לך", וכי משולם והאסירים הנמנים על חסידיו ישוחררו לאלתר מהכלא לאחר שיימצאו זכאים. אחד מחסידיו של משולם הסביר חזיון זה כך:

לפני שנתיים הזהיר משולם את חסידיו כי יש גזרה על עם ישראל עקב מכירת ילדי תימן, ומהמועד של נר שמיני של חנוכה הגזרה הזו תיחתם בדם ותהיה כליה על כל שונאי ישראל ועל הערב רב.

קבוצת משולם, דו"ח משטרה, 21.4.1996

דפוס הגאולה הנוקמת בולט בחזונו של משולם. במאמרו "הנקם והקללה, הדם והעלילה" (ציון, נח [1993], א, עמ' 45-34) תיאר ישראל יובל שני דפוסים לגאולה במשיחיות היהודית: הגאולה הנוקמת והגאולה המגיירת. על פי יובל, הדפוס הגאולי שהיה מקובל על יהדות אשכנז בימי הביניים היה דפוס של גאולה נוקמת, שגוזר בימי המשיח כליה על כל הגויים. תפקידה של הנקמה בולט בדפוס זה, ועל האל לנקום בגויים על דמם של קדושי שמתו למען קידוש שמו. על פי משולם, המעבר לעידן הגאולה יביא צדק חברתי ומוסרי לעולם. עדות המזרח, שקופחו עד היום, יזכו למעמדן העליון על פני האשכנזים והחילונים, שאינם יותר מ"ערב רב" ולכן דינם כיליון, והמסורת היהודית תזכה להכרה בעליונותה על פני תרבות ה"ערב רב" שתיכחד. העתיד הגאולי יביא עמו אפוא היפוך תפקידים חברתי ונקמה.

רמזים לדפוס הגאולה הנוקמת בקרב תלמידיו של משולם אפשר למצוא במכתב שכתבו תלמידיו ושהתפרסם בעלון התנועה (אוהלי יעקב, גיליון 2, [תשנ"ב]). המכתב הפומבי מתחיל במילים: "ראש חודש אדר ב' - בסימן 'ונהפוך הוא'", רמז להיפוך התפקידים והמעמדות. במכתב הם כותבים:

אשריך רבנו שנתפסת על דבר תורה! כמי שחרף נפשו למות להסיר חרפה, קלון וחרון אף מישראל על פשע "מכירת יוסף". היושב בשמים ישחק ה' ילעג למו. ולא נשקוט ונמשיך להכריז בקול גדול קהל עם ועולם: ממשלת זדון, שובי מדרך הרעה. הוספתם חטא על פשע, חטפתם, מכתם, ירשתם וגם רצחתם, והושבתם בבית האסורים צדיק יסוד עולם, גדול בתורה וענק במידות ההולך בנתיב אשר סללו אבות קדושים כאברהם העברי, כרבי עקיבא, כרשב"י, כדניאל וכמרדכי הצדיק אשר "לא יכרע ולא ישתחוה", וגם אתה רבנו לא כורע, ולא משתחוה ל"צלם הדמוקרטיה" המזויפת, מגזע צדיקי אמת אשר שומעים חרפתם ואינם משיבים. וכמהרה יתקיים בנו האמור בתהילים: "וכי מרעים יכרתון וקו ה' המה יירשו ארץ ועוד מעט ואין רשע והתבוננות על מקומנו ואיננו, וענויים יירשו את הארץ ויתענגו על רב שלום".

הרמז נמצא בפסוק מספר תהלים: הרשע - שהוא השלטון בארץ, שמכונה "צלם הדמוקרטיה" ולמעשה הוא עבודת האלילים (כדוגמת דור הרפאים - עובדי עכו"ם) - רשע זה ייכרת, והענווים - המכונים "אנשי אמת" - יירשו את הארץ. היפוך תפקידים זה אמור להתקיים במהרה. משולם, לדידם, נמצא בדרגה אחת עם אברהם אבינו, רבי עקיבא ומרדכי היהודי.

תנועות מילנריות-אפוקליפטיות, שרואות במציאות שלב מעבר לקראת קץ הימים ועידן המשיח, מאופיינות בחובה להשתייך לעולם הזה. העולם הזה הוא שיקבל את הברכה. תחושת הזמן המושלם מלווה גם בתחושת המקום המושלם. בתנועות אלו גם קיים דואליזם בסיסי - חיץ בין המאמינים ובין הלא-מאמינים. הגאולה תבוא לקבוצת המאמינים בלבד. המאבק הוא מאבק של בני אור בבני חושך, ובני

האור ינצחו, ולהם תהיה הגאולה המוחלטת. כתות אפוקליפטיות כאלה רואות בעצמן "ניצולות" – העולם המושחת ייהרס, אך הן ישרדו בחסד האל.

בדרשות שאני מצטט מהן, משנת 1992, לא ניתן תאריך מוגדר לגאולה, אך המקום המושלם לגאולה הוא ארץ ישראל, והזמן המושלם כבר עומד להגיע. את הקביעה שהזמן המושלם כבר הגיע אני מבסס על הצהרות חברי התנועה. בשיחה אמרה אורה שיפריס כי התקופה שאנו חיים בה היום היא תקופת פורענות, המוסר נעלם מהארץ וכולם עוסקים ברפש. בנה של אורה – אביבי שיפריס, שחבר גם הוא בקבוצה – אמר כי ימי המשיח יכולים לבוא בעידן שבו כולם חייבים או כולם זכאים. "חשיפת מכירת ילדי תימן תביא לעידן המשיח, וזה יהיה הניצוץ", הסביר. לשיטתם, משנת תשנ"ד (1994), עם תחילת ההתבצרות ביהוד, החל תהליך חשיפת האמת על אודות חטיפת ילדי תימן ומכירתם על ידי צמרת המדינה בראשית קיומה, ומאז הגענו לעידן שבו כולם חייבים. לכן העידן הוא עידן גאולי.

דוגמה לתחושת הדחיפות והדואליזם בקרב אנשי משולם מצויה בטור עמדה שכתב הרב יצחק לחיאני, אחד האידאולוגים והפעילים הבולטים בתנועה, ובו דבר תוכחה נגד הרב הראשי לישראל, הראשון לציון בקשי דורון, והעיתונאי מנחם כהן, שתקפו את משולם על שהוא אווז בתואר רבנות שאינו מגיע לו. לחיאני כתב:

אם תתבונן תראה כיצד אף על פי שהוא הרב עוזי יצ"ו ויגדל צדקו ויאדיר מוחל על כבודו, מן השמים לא מוחלים על כבודו. הרבה "רבנים" שפגעו בו הלכו לעולמם טרם עת וכנראה ישנם לצערנו אנשים כמו הפוליטרוק בקשי דורון והליצן מנחם כהן, שגם על פתחו של גיהנום אינם חוזרים.

אוהלי יעקב, שם

מדבריו אפשר ללמוד בכירור כי אנו נמצאים על פתחו של גיהנום, שהוא המלחמה האפוקליפטית, וגם ללמוד על יחסם לרב הראשי לישראל, שנמצא במחנה הנגדי לאנשי משולם, ולועג למנהיגם לחזור בתשובה כדי להינצל מהתופת האפוקליפטית. מן הדברים משתמע שאסור לפגוע בכבודו של עוזי משולם, ומי שימשיך בכך צפוי ללכת

לעולמו בטרם עת, כמו רוב רובו של העולם המושחת בעידן הגאולי. אציין כי במודעה הקוראת לציבור לתרום למען העמותה נאמר: "יהודי תתעורר פן תאחר" – רמז לתחושת הדחיפות.

2. מוטיב האלימות והשלהוב בתנועה מילנרית

הציפייה לימים האחרונים יכולה לשנות את היחס כלפי הנורמות והכללים. לעתים תנועות אפוקליפטיות מצפות בימים האחרונים לאווירה של אלימות, ושאלומות זו תופנה קודם כול כלפי ה"קדושים" או ה"נבחרים", שהם אוונגרד רוחני שנאבק מול נציגי השחיתות העולמית. לכן, כדי להינצל ולזכות בעולם, עליהם להשתחרר מכבליהם ולהתגונן.

המאמין הנלהב מצפה מהאל לתוצאות מוחשיות, כלומר שאמונתו תעביר אותו ואת חבריו המאמינים מהעולם הזה לעולם נעלה יותר וגבוה יותר. מנהיג הקבוצה משכנע את ההולכים בדרכו כי הם יינצלו מן העולם העומד להישמד; לכן עליהם לחיות חי טוהר מלאכי ולקיים אורח חיים צנוע מאוד, סגפני אפילו. בפועל נמצא בקבוצות כאלה תנודות בין קפדנות יתרה ובין אנטי-נומיזם (ביטול המצוות והאיסורים ההלכתיים). ההתלהבות לא חייבת להיות אלימה, והיא יכולה להשפיע על המאמין הנלהב בשני אופנים: לרומם אותו ולאחד אותו יחד עם אנשים באמונה משותפת, או לעורר פרנויה, חרדות וציפייה לשלילת תכונות אנושיות מהלא-ראויים לאל. האקטיביזם של התנועה מתחזק לעתים גם מגורמים חיצוניים כמו רדיפת חברי התנועה.

תנועות מלינריות נוטות להיות משולהבות כיוון שתחושת הגאולה מלווה בשחרור ריגושי. הטקסים מלאים לעתים קרובות להט ומלווים בהחצנת רגשות. במקביל, הנטיות האנטי-נומיסטיות והאלימות מאופיינות בין היתר בהריסת רכוש ובהתאבדות המונית.

התחושה שהשלטון רודף אותם חיזקה את אמונתם של אנשי משולם בביאתו הקרובה של המשיח. להערכתו, נעשתה תנועת תלמידי הרב משולם אקטיבית יותר לאחר שפרשיית ההתבצרות ביהוד איכרה שליטה, ובעקבותיה הושלכו לכלא הרב ותלמידיו.

אופיה הפרנואידי של התנועה בולט מאוד. הם חשים נרדפים ומאוימים על ידי השלטונות. בשל כך הם מתנהגים באלימות, דבר שגורר צערי ענישה שלטוניים. נוצר מעין מעגל סגור של נבואה שמגשימה את עצמה. משולם הרגיש לפני תלמידיו כי עליהם להשיב אש רק אם הם מותקפים, ואולם כיוון שהם חשים רדופים, כל דבר הופך בעיניהם לפרובוקציה מתוכננת וגורר תגובה אלימה. כך היה גם ביהודי: הם חשו כי המסד עומד להרוג אותם, ולכן, כאקט של הגנה עצמית, התבצרו. התחושה שהשלטון רודף אותם מחזקת את אמונתם כי הם ה"נבחרים", הטהורים, והשלטון המושחת, שעתיד להימחות מן העולם, מנסה להשתיקם על ידי חיסולם הפיזי.

משולם מרבה להרגיש שהשב"כ רודף אותו ואף זימן אותו לחקירה בגלל מאבקו למען חשיפת גורלם של ילדי תימן האבודים. לטענתו אמרו לו חוקרי השב"כ כי הם עוקבים אחריו וכי שמו אותו למטרה, וכי אם לא יפסיק את מאבקו, יחוסל. מחמת הרדיפה שחש נקטו משולם ואנשיו אמצעי מיגון מיוחדים: בתקופת התבצרותם ביהוד נשרפו "רשימות השמירה" שפג תוקפן כדי שלא ייפלו לידי המשטרה; השוטרים נצפו במשקפות; המתחם כוסה בכד יוטה ירוק כך שלא יהיה אפשר לראות מה קורה בתוך הבית; מספרי הרישוי של מכוניות שעברו מול הבית נרשמו; הוכנו מסכות אב"כ למקרה של תקיפה משטרתית בגז מדמיע; כל שיחות הטלפון הוקלטו; והוכנסו מצלמות טלוויזיה במעגל סגור.

תלמידיו אומרים ששלטונות הכלא מונעים מרבים טיפול רפואי במטרה להורגו. בשל כך וכדי להגן עליו נקטו תלמידיו שמחוץ לכלא כמה פעולות אלימות במיוחד, כמו למשל ניסיון ההתנקשות בקצין הביטחון של כלא ניצן – רב-כלאי בני אבירם: שניים מחברי הכת הורשעו בניסיון לרצוח את הסוהר על יד ביתו בחודש יולי 1997, מתוך רצון לנקום בו על יחסו הנוקשה כלפי משולם וחסידיו.

בקרב תנועתו של הרב משולם בולטת תופעת ההחצנה והלהט, ובמהלך ההתבצרות בלטה אווירת השמחה המשולהבת (אקסטזה). מדי ערב פצחו המתבצרים בשירה רמה מלווה בנגינת חצוצרה ואורגן. סופר עיתון הארץ תיארם כך:

נראה כי הם היו כמעין אקסטזה, כשהם נעו ממקום למקום, שרו שירים בליווי חצוצרה, עוררו את עצמם בקריאות ובמזמורים ונופפו לכל עבר בכלי הנשק הקרים והחמים שבידיהם. הבעת פניהם היתה נחושה, כאילו ששו להתגרות במשטרה.

ראובן שפירא, הארץ, 25.3.1994, עמ' א2

מקלטות של דרשות הרב עולה שהתלמידים מתפללים בלהט רב ובצעקות, דרשות הרב מלוות בצעקות רמות ובהחצנה בולטת של רגשות, וכל שיעור של הרב מסתיים בשירה רמה של שירים חסידיים.

אינני יכול לדוות על אופי אנטי-נומיסטי מובהק ושכירת גדרות ההלכה, כמו שבאו לידי ביטוי בתנועות משיחיות יהודיות כגון השבתאות, ובגרסה קיצונית – אצל הפראנקיסטים, אבל חברי התנועה הוכיחו שהם אנשים אלימים מאוד, ובתקופת התבצרותם ביהוד עלה חשש סביר, הן מצד המשטרה והן מצד המתבצרים עצמם, להתאבדות המונית.

כדי להצדיק התאבדות המונית אפשרית השתמשו חברי הכת במושג "קידוש השם". קידוש השם משמעו האדרת שמו של האל מתוך נכונות למות כקדוש למענו. קידוש השם הוא גם נכונות למות ולא לעבור על שלושת האיסורים: עבודת אלילים, גילוי עריות ורצח. אדם שמת על קידוש השם נחשב קדוש. ישראל יוכל טוען כי על פי עדות אשכנז קיים קשר ישיר בין הגאולה הנוקמת ובין מוות על קידוש השם. הגאולה נתפסת כביטוי של נקמה בגויים. מכוחה של נקמה זו יתאפשר שיודד המערכות של העידן המשיחי, ולכן נקמת הדם היא קידוש השם. הנקמה באה על מות הקדושים שמתו על קידוש השם. מותם של הקדושים נועד לעודד את בואה של הגאולה. משום כך המוות על קידוש השם "סוחט" למעשה את האל להביא את הגאולה, בכך שהוא מחייב אותו לנקום נקמת דם על מות קדושי. בטיעון זה הצדיקו את ההתאבדות ההמונית של הקהילה היהודית בגרמניה בשנת 1096. נראה שגם במקרה של קבוצת משולם האיום במוות למען קידוש השם כרוך בעידן המשיחי. לדוגמה, כמתחם המבוצר ביהוד אמר אחד מתלמידיו של הרב בראיון עיתונאי:

הרב עוזי אומר לנו, שאם לא נשיב אש, כאילו שאנחנו מתאבדים, וכאילו שזה נצרות, שמושיטים את הלחי השנייה. אני לא מפחד לאבד את החיים, כי מה שהקדוש-ברוך-הוא הקציב, זה מה שיש לי. העיקר למות כיהודי. המוות בשבילי זה חלק מהחיים, והעולם הבא זה לא ממש מוות, כי אצלנו אין סיום, רק מעבר. התיקון שלי הוא כאן, בסיטואציה הזאת. זה קידוש השם, וזה גם קשור בגלגול נשמות שהרב הסביר, ושהגאולה קרבה ובאה, והרב רוצה לזכות אותנו, את תלמידיו. מעצמו לא אכפת לו.

ידיעות אחרונות, "7 ימים", 29.4.1994, עמ' 13

מעדותו ניתן ללמוד שקידוש השם הוא מוות שבא לבטא נקמה, והוא שיזכה אותו בעידן הגאולי הקרב.

המתבצרים הרבו להזכיר את אנשי הכת של דויד כורש, שחבריה התאבדו כשנתיים קודם לכן, ואיימו שאם תנסה המשטרה להיכנס למתחם, יישפך דם רב. הרב משולם אמר: "תפסו עמדות. מי שרוצה יצא, ומי שלא, יישאר כאן – להרוג או להיהרג", והוא הודיע לשוטרים: "אף אחד לא יצא מכאן חי". משולם איים: "אם לא יתקבלו דרישותינו יתבצע כאן טבח גדול פי מאה מהטבח בחברון". כך נרמז גם בחוברת שחילקו על יד הבית: "כיצד נוכל למנוע הישנות אירועים נוסח טבח חברון, אדר תשנ"ד, הפעם במהדורה חמורה עשרות מונים".

שנתיים לאחר ההתבצרות ביהוד שיגרו אנשי משולם בעיתונם אוהלי יעקב איום נוסף במוות על קידוש השם: "איזה ממסד עלוב שמוכן שאזרחיו ימותו על קידוש השם כדי לחשוף אמת. האם חיי יהודים בארץ כה זולים??? שאף אחד לא יאמר לא ידענו" (גיליון 18, תמוז תשנ"ו).

תלמידיו של משולם מתאפיינים בשמירה דקדקנית על קיום מצוות והתעמקות גדולה במקורות לצד חיים צנועים. כך לדוגמה, תלמידיו הרב מסרבים לאכול את המזון המוגש להם בבתי הסוהר, ובשל כך הורה שירות בתי הסוהר להעביר לידיהם מזון שבישלו בני משפחותיהם ומזון שנרכש בשבילם במסעדות מיוחדות.

3. הדמיון לכתות נוצריות בנות זמננו

התנועות של ג'יימס ג'ונס ושל רונן האוול דומות לתנועתו של משולם בכך שאת שתייהן, כמו את קבוצת משולם, רדפו השלטונות. במקרה שלהן הרדיפה השלטונית היא שהובילה להתאבדות ההמונית, בעוד במקרה של משולם מנעה פעילות משטרתית נכונה קטל המוני. המשטרה נמנעה מללחוץ את חברי התנועה למרות הביקורת הציבורית החזקה שהוטחה בה על הבלגתה.

ב-28 בפברואר 1993 נקראו סוכני אף-פי-איי למרכז הר כרמל מחוץ לנזקו טקסט, לאחר מאבק דמים שניהלו סוכני הרשות לאלכוהול, טבק וכלי נשק (BATE) עם קבוצה דתית הידועה בשם "ענף הדווידיאנים", ובראשם מטיף דתי ושמו רונן האוול, שכינה את עצמו בשם דויד. במשך חודשים תכננו סוכני הרשות לאלכוהול, טבק וכלי נשק לבצע חיפוש ומעצר בקרב חברי הקבוצה על בסיס האשמות כי הם מחזיקים כלי נשק לא חוקיים. הם פרצו למתחם עם שתי משאיות סמי-טריילר ובהן התחבאו שבעים ושישה סוכנים. טלוויזיות מקומיות צילמו את האירוע מרחוק. יום קודם פרסם העיתון המקומי כתבה בשם "המשיח החוטא", ובה האשימו את חברי הקבוצה בהשתייכות ל"כת" וציינו את הרגליו המיניים הביזאריים של מנהיג הקבוצה, ניצול ילדים ופעילות מעין צבאית.

בתוך שעות הגיעו צוותי טלוויזיה ארציים, והאף-פי-איי נכנס לתמונה. חמישים ואחד יום עמדה החווה בווקו במרכז מהדורות החדשות. הכול הסתיים ביום שני, 19 באפריל. שני טנקים החלו לשבור את קירות החווה, ולבית הוחדר גז מדמיע כדי לכפות על החברים לצאת החוצה. באותה עת היתה הרוח חזקה, כך שהגז לא השפיע על היושבים בבית השפעה רבה. כשש שעות נמשך המצור, ובשעות הצהריים החל עשן לצאת מחלונות הקומה השנייה, ובתוך דקות החל הבית כולו לעלות באש. רק תשעה אנשים ניצלו מהשרפה. בתוך הבית מתו שבעים וארבעה חברים, מתוכם עשרים ואחד ילדים שעוד לא מלאו להם ארבע-עשרה. המבצע נחשב לאחד הכישלונות הגדולים ביותר של מערכת אכיפת החוק האמריקאית, ובסופה התפטרו ארבעה בכירים ברשות לאלכוהול, טבק וכלי נשק.

ראשית מעשה בהפיכתו של ורנון האוול לאחד מראשי "ענף הדווידיאנים". האוול, אחד הפעילים הכולטים בתנועה, שינה את שמו ל"כורש" – כובש בבל התנ"כית. הוא האמין בשליחות שהטיל עליו האל לפני יום הדין האחרון כדי לפתוח את שבעת החותמים שעל ספר ההתגלות, וכך לגלות לעולם את כל המסתורין של התנ"ך. את השם הפרטי "דויד" בחר משום שעל פי הנבואה התנ"כית יבוא המשיח מזרע דוד – מלך ישראל.

הדווידיאנים הם כת דתית שהתפתחה במהלך שתי המאות האחרונות. כורש ניצל מאבקי כוח פנימיים ורכש לו מעמד של מנהיג הקבוצה במושבה שעל הר כרמל בטקסס. הקבוצה ניהלה אורך חיים של קומונה, סיפקה לעצמה את מרבית צרכיה, ותחת הנהגתו של כורש גם החלה למכור נשק ומכונות משופצות. כמו כן קיבלה הקבוצה תרומות גדולות מהמאמינים.

תחת הנהגתו של כורש הפכה התנועה לתנועה המונהגת על ידי מנהיג כריזמטי שמייחס לעצמו כוחות נבואיים. ראשית, כורש החל לפתח בתנועה מגמות של האדרת כוחו על דרך של הטפה להתנצרות וביסוס מעמדו הכריזמטי, עד כדי האלהה אישית של עצמו. שנית, הוא יצר בקהילתו תחושה של תקופת מעבר בדרך לגאולה וחיים בסוף הזמנים. שלישי, החיים בהר כרמל הפכו מחייבים יותר, נחלשה מאוד האוטונומיה המשפחתית והאינדיבידואלית, והנאמנות האישית לכורש הפכה אבן יסוד של הקהילה. רביעית, חודר המתח בין חברי הקהילה לשאר התושבים.

כורש האמין כי העולם נמצא בעידן הקרוב לקץ הימים. הוא הורה לאנשיו להתחיל להתכונן למעבר למגורים במדינת ישראל, ושם לפעול כדי להמיר את היהודים לנצרות. בחזונו החל כורש להכין את מאמיניו ואת העולם לירושלים החדשה.

תופעה אנטי-נומיסטיית מובהקת היתה הפיכת כל הנשים בקומונה לנשותיו. כורש הטיף לכך שנשים "ראויות" יזכו בפריכילגיה מיוחדת ששליח האל יזרע בהן את זרעי האל – כלומר יעבר אותן. כך הפכו כל הנשים בתנועה לנשותיו של כורש. הגברים, לעומת זה, יזכו בזיווג המושלם רק בעידן הבא. לפיכך הפריד כורש את התאים המשפחתיים, וגברים ונשים גרו במגורים נפרדים. נאמנותם של הגברים אליו באה

לידי ביטוי בכך שהעניקו לו את נשותיהם. כורש קבע כמה כללי התנהגות חמורים, שאותם נהג להפר באופן שיטתי כדי להראות לכולם כי הוא נמצא מעל החוק. כמו כן הנהיג את הקבוצה בהדרגה לכיוון של מכוונות אל תקופת מעבר, שמנחה את הקבוצה להתנהגות עתידית ולשלילת עקרונות העבר. חברי הקבוצה החלו להתכונן לעידן העתידי על ידי לימודי הישרדות, ואף החלו לשמור מזון יבש ולצבור נשק, תחמושת וגזים. הוא הזהיר את חברי הקבוצה כי אסון גדול עומד להתרחש בארצות הברית, שיתחיל דווקא עם חברי הקבוצה.

העניין הציבורי במה שמתרחש בתוך הקבוצה החל לשקבוצת חברים פרשה מהקבוצה ויצרה קשר עם ארגונים הפועלים נגד הכתות. הם סיפרו להם על פעילותו של כורש וסיפקו למשטרה ולעיתונות המקומית חומר עובדתי נגדו.

ב-19 במרץ נשמעה בחווה נגינת גיטרה חשמלית ברדיו. כורש, שהאזין לרדיו, נפעם מהמוזיקה וייחס זאת לסימן האל שהוא חיפש. הוא החל לכתוב את הספר שלו ובו הפרשנות החדשה להתגלות – משמע, לפי חישוביו הגיע העידן הגאולי, ותפקידו – לפרש את כתבי הקודש – החל. חודש לאחר מכן החלה הפריצה שהובילה למותם של עשרות בני אדם.

ג'יימס וארן ג'ונס החל את דרכו כמטיף דתי בשנת 1950, כשהפך באינדיאנפוליס, ארצות הברית, לכומר בכנסייה של סומרסט סאוטסייד ולמנהל מרכז קהילתי לשחורים ולבנים.

לאחר שלוש שנים ייסד כנסייה משלו. בשנת 1956 ייסד את "מקדש העם" (Peoples Temple) – היכל מעורב שרוב מאמיניו היו שחורים. כמו כן אימץ שבעה ילדים מגזעים שונים ועודד את תלמידיו לעשות גם הם כך. עד שנת 1960 נהיה דמות מוכרת מאוד ואף מונה לעמוד בראש המשרד של הוועדה לזכויות אדם של אינדיאנפוליס. ג'ונס גם החל להטיף לרפואה בעזרת האמונה, והאדיר את כוחו המגי כשטען שכך הציל ממוות בטוח ארבעים איש לפחות. עוד טען שבכוחו לרפא את מחלת הסרטן. משנת 1965 החל להטיף על סופו הקרב של העולם ועבר עם מאה וחמישים איש מקהילתו לאוקיה – קליפורניה. בשנת 1972 ייסד כנסיות בסן פרנסיסקו ובלוס אנג'לס,

פרסם עיתון בתפוצה של שישים אלף עותקים, והיתה לו תוכנית שבועית ברדיו. עד שנת 1974 היתה הכנסייה שלו לאחת הגדולות בקליפורניה. הוא זכה לתארים וכיבודים על פועלו לקירוב לבבות בין שחורים ולבנים, ולכנסייה שלו הצטרפו גם לבנים ליברלים.

ואולם לאחר זמן-מה החלו חקירות משטרה ופרסומים עיתונאיים נגד תנועתו של ג'ונס. פקיד שעבד במנגנון של ג'ונס העיד בשבועה שג'ונס מנהל בעריצות את חיי האנשים בגויאנה (באמריקה הדרומית, סמוך לברזיל) ושהוא מתכנן התאבדות המונית שבשלה העתיק את משכנו ל"ג'ונסטאון", שם.

ב-14 בנובמבר 1978 יצא חבר הקונגרס ליאו רייאן מקליפורניה לבחון במו עיניו את המתרחש בגויאנה. ב-17 בנובמבר ביקר במתחם עם הצוות שלו ועם קבוצת עיתונאים, ובסך הכול התרשם לטובה. כמה מהאנשים שם ביקשו לעזוב את הקהילה ולהצטרף אליו בחזרה לארצות הברית. למחרת, בזמן שהמתינו חבר הקונגרס, צוותו ועוזבי הקהילה למטוס שייקח אותם חזרה הביתה, ירו בהם אנשיו של ג'ונס. רייאן ועוד ארבעה מצוותו מתו בהתנקשות. שעה לאחר מכן החל ג'ונס את ה"לילה הלבן" שבו התאבדו כל חברי הקהילה. תשע מאות וארבעה-עשר איש מתו באותו לילה. רובם התאבדו מתוך רצון חופשי, וכשבעים איש הורעלו על ידי זריקה – דבר שמעיד כי הומתו מאונס. ילדים הורעלו על ידי הוריהם, וכמו כן הומתו בעלי החיים כמו כלבים ודגי נוי. מרבית ההרוגים היו משפחות שלמות, ורובם שחורים.

לאחר ההתאבדות התמקדה התקשורת בתיאור האופי האנטי-נומיסטי של התנועה כמו אלימות, השפלות מיניות וכיצוע מעשים סוטים בפומבי. בין היתר התמקדו בנטיותיו הדרמיניות, בעובדה שהיו לו משרתות, בטקסים שבוצעו להאדרת איבר מינו וברדישותיו המיניות מחברי הקהילה.

בהטפותיו של ג'ונס היו נבואות אפוקליפטיות לצד מהפכנות מרקסיסטית. הוא ניבא היפוך מעמדות והשתמש בטרמינולוגיה מרקסיסטית. את ההתאבדות תיאר כאקט של "התאבדות מורדת". חברי תנועתו ציפו שמותם יזעזע את כל העולם וילמד את חבריהם העריקים לקח על חיסול קהילתם.

4. תפקיד התנועה בהבאת תופעת הגאולה – מילנריות

סבילה מול מילנריות פעילה

הביטחון בפעולה על פי תוכנית אלוהית ואמונה מלאה התלהבות יכולים לעודד מהפכה. המיתוס של הגאולה המלאה מכניס בלב המאמינים תחושה של דחיפות גדולה, שכן הם נכנסים לעידן הגאולה הסופית. כיוון שקץ קסטרופלי יהיה בו מאבק סופי – המאמינים נוטים להתכונן למאבק נגד כוחות רשע.

בתנועות פסיביות המאמינים נוטים לחפש אחרי סימני גאולה ולטוהר את עצמם. טקסים של טבילה, נדרים, ייסורים וקביעת טאבו מטרתם להפריד אותם מהלא-מאמינים ולהכין אותם לגאולה.

תנועות אקטיביות דוחות כליל את הסדר החברתי, דבר שמביא לידי נסיגה מוחלטת ולא-שיתוף פעולה: הפסקה של פעילות כלכלית, אי-השתתפות פוליטית, סירוב לשרת בצבא, התברלות מוחלטת והגירה המונית. גם מרד הוא תופעה שכיחה, כיוון ששלילה של סדר חברתי מובילה לעתים לאלימות. בהכנות לקץ הימים יש לעתים גם תרגילים צבאיים והתאגדות צבאית חשאית. לעתים, כאשר השלטון רודף אותן, תנועות סבילות עשויות להיהפך לתנועות פעילות.

יש התאמה בין תפיסת הזמן של התנועה ובין אופיה הפעיל או הסביל. תנועות שחשות שהגאולה עומדת בפתח ייטו להיות פעילות יותר מקבוצות שיש להן תאריך רחוק, ולכן הדימוי שלהם את המילניום חלש יותר.

חברי תנועתו של הרב משולם נמצאו בעת מאורעות יהוד בשלב ביניים בין פסיביות לאקטיביות. מצד אחד הם התנהגו כתנועה אקטיבית ביותר. הם מנוכרים למדינת ישראל ולמוסדותיה, שוללים את הסדר החברתי ומסרבים לשתף פעולה עם מוסדות המדינה, גם בעת כליאתם בבתי הסוהר. הם מצהירים במפורש שהם לא מתערבים בפוליטיקה הישראלית ומנהלים חיי פרישות קבוצתית. שלמה אסולין, חבר התנועה שנהרג בעת הפריצה לבית ביהוד, היה עריק מהצבא. משולם דרש בדרשותיו להקים אוטונומיה יהודית עצמאית עד שיבוא מנהיגו מלך משיח. יחד עם זאת, בימי ההתבצרות הצהיר משולם כי

חברי תנועתו משרתים בצבא: "חברי העמותה משרתים בצה"ל על כל יחידותיו בסדריר ובמילואים, לא למען המדינה בה אינה מכירים, אלא למען עם ישראל, תורת ישראל וקידוש שם ה' ברבים" (אבן מאסו הבונים, גיליון 1 [ללא תאריך] 1994). עוד קבע משולם כי על תלמידיו לצאת לעבוד ולא לנהל אורה חיים של לימוד תורה מלא כדוגמת הישיבות החרדיות. את הפעילות התנועתית מקיימים החברים בשעות הפנאי שלהם.

לכן ניתן לקבוע כי מדובר בתנועה משיחית בעלת מימד אקטיבי, אך היא אינה פועלת לחלוטין באופן כתתי. במהלך ההתבצרות היתה נסיגה של חברי הקבוצה מהחברה הכללית, אולם לאחר שהצליחה המשטרה לפרק את ההתבצרות, המשיכו אלה שלא נעצרו לנהל את חייהם כרגיל.

פיטר וורסלי, חוקר הכתות של דרום מזרח אסיה, ציין כי כשחברי תנועה מילנרית אינם נסוגים לחלוטין, הם מפתחים בניהם סוג של אחווה פנימית, שיש בה טקסים וסמלים המאופיינים בשירים מיוחדים ובריקודים שמדגימים את ייחודיותם ואת התמסרותם לאמונתם, שכן הם הנבחרים.

במקרה של משולם אפשר למצוא מאפיינים של דפוס זה. החברים בתנועה פיתחו תרבות פנימית משלהם ובה שירים וקוד דיבור פנימי הכולל מילים שמייצגות את השקפת עולמם. לדוגמה: יצחק רבין כונה "איציק"; התקשורת – תשקורת; הממסד – אשכנאצים; דמוקרטיה – דמוחארטה; עיתונאים – פושעי ההשתקה. יש להם גם שירים משלהם, וכך למשל שכתבו את המנון המדינה: "עוד לא אברה תקוותנו/ לראות בנינו בארצנו/ זעקה אם לשמים/ ארץ ציון וירושלים". לחלופין הם שרים: "לירות עלינו בארצנו". בכתבי המשפט נהגו לשיר: "ובשקריהם אין אנו מאמינים", או "בשלטון ערב רב אין אנו מאמינים".

השלב שבין פסיביות לאקטיביות מתבטא גם בציפייה הגאולית שלהם. חברי התנועה אומרים שהם מצפים באופן סביל לעידן הגאולי, אך בפועל נקטו כמה צעדים שמטרתם לזעזע את הציבור הכללי ולדחוק את הקץ. אצטט שוב מדו"ח המשטרה (21.6.1994) המתייחס

לדברי התלמידים: "יש לעודד מלחמת גוג ומגוג בקרב הערב רב, שכן לאחר מלחמה זו תבוא הגאולה, ורק המאמינים יינצלו". בד בכר הם מקיימים פעילות נמרצת למען הגברת המודעות הציבורית להיעלמותם של ילדי תימן – מה שנתפס בעיניהם כניצוץ שיביא את הגאולה.

בתקופת ההתבצרות ביהוד התכוננה התנועה לקרב, וההוכחה לכך היא ההתבצרות הפעילה וכמויות הנשק הגדולות שנתפסו בבית. כדי לפרוץ למתחם נאלצה המשטרה לכצע מבצע צבאי מורכב, שגבה אכזריות בנפש. בתקופת ההתבצרות היתה התנועה בשלב אקטיבי יותר, ולאחר שהשתחררו מקצת הפעילים האקטיביסטים ניכרה בתנועה חזרה לציפייה המשיחית, שכללה הגברת המודעות בכל הקשור לחשיפת גורל ילדי תימן לצד חזרה לדפוסי אלימות קשים.

לאחר המאסר החלה התנועה בפעילות הסברה ענפה: כנסים ציבוריים, הפגנות, הפעלת שדולה פוליטית, יחסי ציבור, גיוס תומכים משורות האקדמיה והתרבות ועוד. את הפעילות ההסברתית הענפה של חברי הקבוצה למען חשיפת האמת בנושא גורלם של ילדי תימן, כמו שהם מפרשים אותה, אפשר להסביר כניסיון להתחמק מהדיסוננס הקוגניטיבי הנובע מכישלון תחזיותיהם. המחקר המדעי הראה כי נבואה שמכזיבה אינה מרפה את ידי המאמינים, אלא להפך, גורמת להם להתלהבות רבה יותר ולחיוזוק האמונה הדתית. חברי התנועה הדתית מפרשים את המציאות מחדש ומצרפים חברים חדשים לתנועה תוך כדי פעילות דתית וכתתית מואצת. ככל שלא התממשו נבואותיו של עוזי משולם בפרשת יהוד ולאחריה, כך התגברה בקרב חסידיו הנטייה האקטיבית לחפש אחר סימנים מתוך האקטואליה הישראלית שמוכיחים כי תחזיותיהם האפוקליפטיות מתממשות. כל גילוי ציבורי או ממצא חדש בנושא זה חיזק את אמונתם בצדקת דרכם.

שלוש שנים לאחר אירועי יהוד, בחודש אוגוסט 1997, סיפקה התנועה לאנשי הערוץ הראשון של הטלוויזיה הישראלית קלטת ובה צילום של פתיחת קברים של ילדי תימן. בתמונות נראה כי שלושה מתוך ארבעת הקברים שנפתחו ריקים. גילוי זה הסעיר את הציבור הישראלי. שר התיירות דאז משה קצב אף התבטא באופן שמחזק מאוד את טיעוני העמותה באומריו:

משפחותיהם של הילדים חייבות לדעת את כל הפרטים על מה שהתרחש באותם ימים אפלים, כאשר בארץ התרחשו דברים שמתאימים למשטרים מהסוג האפל ביותר ולא למדינה שזה עתה קמה לתחייה וצועדת צעדיה הראשונים... אין לי ספק שילדים נמסרו לאימוץ באופן בלתי חוקי והעלימו פעוטות באופן בלתי חוקי. דברים קרו פשוט מרוע לב ומתוך תחושת עליונות והתנשאות.

הארץ, 18.8.1997, עמ' 1א

חשיפת הקברים הריקים, אף כי לא הוכח שאכן מדובר בקברים מפוברקים, הביאה להתעוררות בקרב חברי התנועה, והם חזרו לפעילות אלימה באופן חריג. הועלו חשדות שהחסידים שרפו תחנת דלק, פגעו ברמזורים בכל רחבי הארץ ואף הטמינו מטען חבלה בבית המשפט בפתח-תקוה. בשל כך תגברה המשטרה את כוחותיה העוקבים אחרי אנשי משולם. ייתכן כי דווקא הגברת המודעות הציבורית והפולמוס שהתפתח בעקבותיה הם שחיזקו את האקטיביזם המשיחי-אפוקליפטי בקרב אנשי התנועה. בפולמוס הציבורי שהתפתח בעקבות גילוי הקברים הריקים הם ראו סימן מהאל שקץ הימים קרב. אציין כי בשיחה שקיימתי עם אנשי התנועה בתקופה ההיא הבנתי כי הם מצפים לאירוע נסי בתוך כחודשיים – בחג הסוכות הקרב. לכן, להערכתי, התגברה הפעילות האלימה של החברים בתנועה דווקא אז, כאקט של זירוז הקץ.

5. דמות המנהיג

תנועות מילינריות-אפוקליפטיות ייטו להיות אלימות יותר כאשר יש להן מנהיג כריזמטי "משיחי", או במילים אחרות, הנהגה כריזמטית יכולה להגדיל את פוטנציאל האלימות של התנועות.

מנהיגים כריזמטיים נמצאים תחת האיום של התרופפות האמונה בהם, למשל כשנבואה מכזיבה. כדי למנוע מצב שכזה, על המנהיג לחזק כל הזמן את סמכותו, את החרדות הקבוצתיות ואת ההתלהבות. ג'יימס ג'ונס נהג לערוך מבחנים של אמונה ודבקות בקרב תלמידיו: הוא ערך טקסים שבהם השפיל את התלמידים ושעבד מינית את הנשים בקבוצה. הצורך לחזק את הסמכות מוביל לכך שהמאמינים של

המנהיג הכריזמטי מאבדים את כל העכבות שיכולות היו למנוע אותם מלבצע את דבר מנהיגם, והם מוכנים לפעול באלימות בשם החזון הנבואי שלו. דינמיקה זאת מביאה לידי כך שעל המאמינים לקבל את התנהגותו של המנהיג, אף שלעתים היא נראית מזוהה, חסרת אחריות, אגואיסטית או הרסנית. הנאמנות למנהיג מעודדת אותו להתנהג באופן תמהוני בלי שתומכיו יתמהו או ימחו.

תנועה שמנהיג אותה מנהיג כריזמטי לא יכולה להתמסד באופן שיטיל מגבלות על המנהיג. כדי למנוע מיסוד, המנהיג יוצר משברים כל הזמן. משברים אלה מחזקים את המתח בין הקבוצה לשאר העולם, וזה מחזק את האופי הנלהב של הקבוצה. תנועות שדוחות את העולם, שיש בהן מנהיג כול-יכול, נוטות להיות משולהבות ואלימות. הן מפתחות עוינות שיוצרת חרדות, פחד ופרנויה, וכך מגדילות את פוטנציאל האלימות שבהן.

כך גם בקרב תלמידי הרב עוזי משולם. לדמות המנהיג חשיבות עליונה. הרב משולם הוא מנהיג דתי כריזמטי שמציג את דבריו בלהט רב וכדבר נבואה לעתיד לבוא. תנועתו מתבססת על הנהגתו הבלעדית, ומאמיניו מוכנים להקריב את עצמם בשבילו ומבטלים עצמם מולו. לדוגמה, כדי לשפר את תנאיו בבית סוהר, היו מוכנים תומכיו לפתוח בשביתת רעב ארוכה. תלמידיו של משולם מאמינים כי רבם ניחן בכוחות על-טבעיים ובכוחות נבואיים ומרפאים. אחד מחסידיו הבולטים – יעקב סבליה – סירב, בהוראת הרב, לאפשר לאשתו החולה בסרטן השד לקבל טיפולים כימותרפיים, ובשל כך היא נפטרה ממחלתה. אובדן זה לא החליש את אמונתו ברב, אלא להפך. עם השנים הפך סבליה לאחד הדוברים הבולטים של התנועה.

משולם עושה הכול להמחיש ולהאדיר את מנהיגותו. הוא נוהג לדבר ולכתוב על עצמו בגוף שלישי; הוא נוהג להסתובב, גם ככלא, לבוש גלימה וכידו מטה מלכות. הוא מתפאר בדיוויזיות של תומכים שיעמדו לרשותו ביום קריאה, שאותן הוא מעריך ככרבע מיליון איש, וכן בקשרים בינלאומיים נרחבים ובקשרים בתוך זרועות הביטחון. הוא גם מתפאר בכוחו המגי. בראיון עיתונאי בעת ההתבצרות אמר: "אין צורך שתספר לי מי אתה. אני יודע עליך הכול. סמוך עליי. אני

רואה כמו רנטגן". אורה שיפריס אמרה בראיון לעיתון ידיעות אחרונות:

הוא יודע הכול, גם מה שיקרה אם יבוא המשיח. מילה במילה. הוא ידע שיהיה נס במלחמת המפרץ. הוא אמר מראש שיפלו טילים, ולא יקרה כלום. יש עוד המון דברים שהרב מדבר, אבל אסור לדבר עליהם עם אנשים שלא באמונה, כי זה מיסטי, וזה יכול להזיק להם. אתה יודע איזה מומחה הוא בתורת הקוונטים? יש פה מומחה שהוא גם מוזיקאי, והוא אמר לי: 'אורה, הרב עוזי הוא אדם מחונן, הוא נדיר ביכולות שלו בכל התחומים'.

"7 ימים", 29.4.1994, עמ' 11

מעריץ אחר בשם גדי אומר עליו באותו ראיון:

הרב עוזי הוא יותר מאבא בשבילי. אבא הביא אותי לעולם הזה. הרב עוזי יעביר אותי לעולם הבא. אני הולך כל הזמן עם העיניים למטה כדי שחס וחלילה לא אעז להביט בו. לא כל דבר שהוא עושה אני מסוגל להבין, כי מה שהוא עושה יותר גבוה ממה שאנו מסוגלים להבין... אני כלום, אני מתבטל בפניו. אני מבטל את כל רצונותי בפניו. קודם כול אני עושה, בלי להבין, אחר כך משתדל להבין.

ואחרי ההבדלה במוצאי שבת אמר:

היתה לי הזכות להריח את הנר, שכבה אחרי שהרב עוזי אחז בו.

6. מילנריות כשלטון המעמדות הנמוכים

התנועות המילנריות האקטיביות – אלה שצופות את בואו של המילניום בעתיד הקרוב ומתכוננות לבואו – מצאו תמיכה בכל שכבות החברה בזמן זה או אחר. אבל בקרב אלה שחשים את עצמם מדוכאים ומצפים לישועה – שם ניתן למצוא אותן במיוחד.

תנועות מילנריות חזרו על עצמן במשך כל ההיסטוריה למרות הכישלונות, האכזבה והדיכוי. דפוס זה חוזר שוב ושוב כיוון שהחזון שבהן מושך את המדוכאים, את חסרי הנחלה ואת קשי היום. הן באות כמחאה נגד שלטון המעמדות השליטים או כוח זר ששולט עליהם. הגישה האנטי-שלטונית הזאת מתבטאת לא רק בהתנגדות לשלטון,

אלא גם בשלילת האידאולוגיה שלו. הם שוללים את הערכים, את האמונות, את הפילוסופיה ואת הדת של הצד שנגדו הם נלחמים. כמו כן הם שוללים את השלטון הכלכלי והפוליטי. לכן צפוי שאידאולוגיה מילנרית תהפוך אלימה ותוביל למאבק בין שליטים ונשלטים.

מילנריות מתפתחת בקרב מעמדות נמוכים בדרך כלל ובתנאי מחסור, אי-שביעות רצון וחוסר ישע פוליטי. המדוכאים נמשכים למיתוס ולפנטזיה בדבר היפוך התפקידים שהחזון המילנרי מציע. לעתים הציפייה המילנרית נובעת מהרצון לחזור לאורח חיים קודם. המעבר לאורח חיים מודרני יוצר תסכול ואפילו שנאה עצמית, ומהמילנריות מקווים שתגשר בין העבר למודרנה. המילנריות נולדת מחיפוש אחר מערכת עקיבה וברורה של ערכים, ומעניקה זהות תרבותית חדשה ותחושה מחודשת של זכייה בכבוד עצמי.

בקרב תלמידי הרב משולם נראה כי התסכול הנובע ממעמד נחות מבחינה חברתית ומן הפער בין אורח החיים המודרני לאורח החיים המסורתי שבאו ממנו – פער שיצר הלם תרבותי ותחושות נחיתות. חשוב גם לציין שכל האנשים שדיברתי עמם חשים תסכול עמוק שמקורו בניתוק כפוי מהדת, בגזיזת הפאות ובחשדות כי מדינת ישראל גנבה ילדים מהוריהם כשעלו ארצה בראשית ימי המדינה. כל אלה הולידו שנאה מוצהרת כלפי המדינה והממסד. ייתכן שמשקעים אלו הם שהובילו את תומכיו של משולם לפנטזיה המשיחית, שבה ישתנו סדרי העולם עד היסוד, והמעמדות השולטים כיום ייכחדו מן העולם, והמדוכאים והחלשים ישלטו.

על פי חזונו של הרב משולם בעידן המשיחי לא יצטרכו בני עדות המזרח להתפשר על שמירת המורשת שלהם, ולא ירגישו חלשים יותר ונחותים יותר מהשכבות החברתיות שקלטו אותם. האנשים שנוהים אחר הרב משולם חשים שאין להם כיום סיכוי למפלט, ולכן הם מצפים לגאולה נסית לצד נקמה אכזרית בקולטיהם האשכנזים.

תחושות של מחסור חומרי, בידוד חברתי, נחיתות ותסכול יוצרים אפוא תחושת אי-שייכות, שעשויה להוביל לניכור ולמילנריות. המשיחיות של משולם מתבססת גם על חוסר ישע פוליטי ותחושות ניכור כלפי הממסד הפוליטי. המצב הבסיסי הוא של אי-שביעות

בנוסף לכך יצאו נגדו הרבנות הראשית לישראל לישראלית להמסד הדתי והדגישו כי אכן מעולם לא הוסמך לרבנות. תלמידי מרכז הרב החרומו אותו ואת תלמידיו. דברים אלה חיזקו את תחושת הניכור שלו ושל חברי תנועתו כלפי הממסד הדתי.

סיכום

ביולי 1999 שוחרר עוזי משולם מכלאו לאחר שקיבל חנינה מטעמי בריאות. חנינתו הותנתה בתנאים מגבילים חמורים. כמהלך כליאתו עברה התנועה תמורות גדולות, והחשבה שבהן היא התפוררות חלקית של הגיבוש החברתי של חבריה. בני משפחת שיפריס, שהיו הכוח המניע של התנועה מבחינה ציבורית ואידאולוגית, הוקעו מן התנועה לאחר שחבריהם טענו שהם שימשו סוכני שב"כ שכל מטרתם להחליש את התנועה. כך גם הופסקה פעילותם הציבורית, ואף שוחררו לתקשורת הצהרות כגנות המשך המאבק למען "ילדי הימין החטופים". המעקב אחר הדינמיקה הקבוצתית של תנועת משולם מראה כי מדובר בתנועה מילנית, שרואה את המציאות כשלב מעבר לקראת קץ הימים ועידן המשיח. ראיית עולם זו מחייבת אותם להתכונן לקץ הימים, שנתפס אצלם כעידן רווי דם ומלחמות, ושכסופו יישמדו כל האלמנטים המזיקים והשליליים לעם היהודי.

אנשי משולם רואים בעצמם אוונגרד שתפקידו להציל את העם היהודי - עם הכהירי - מהתופת האפוקליפטית, ומשום כך הם נרדפים על ידי ה"ערב רבי". בשל תחושת הרחיפות הגדולה שהם חשים ובשל תפקידם לעורר את העם, רדיפתם בידי הממסד לא מחלישה את המוטיבציה שלהם, שמניעים אותה תחושת התסכול של המעמדות הנמוכים החזון בדבר היפור תפקידים גאולי. הם נקמנים ורואים כגאולתם נקמה גדולה בני ערות אשכנז החילונים ובעלי השררה בארץ. תנועתם מתקיימת בזכות מנהיג כריזמטי ששולט בתלמידיו גם במקום שבתו ככלא, והם מוכנים לצאת למאבק דמי עבודה.

מה יעלה בגורלה של התנועה בעתיד, לזאת עדיין אין תשובות.

רצון מהמצב החברתי ושאיפה לחיים מאושרים יותר.

תחושת אובדן, כמו אובדן רכוש, מביאה לידי תרעומת גדולה, שיוצרת בסיס להתפתחות אידאולוגיה מילנית. כך גם במקרה של אנשי משולם. התרעומת שלהם על אובדן מאות או אלפי ילדים, שעל פי חשדותיהם נגנבו מהוריהם הביוולוגים ונמכרו למרבה במחיר, היא שיוצרת שנאה עמוקה ותהומית כל כך כלפי מוסדות השלטון. חשדות אלה הם כר נוח להתפתחות מילניות אפוקליפטית, הרואה בחזונה נקמה אכזרית והיפור תפקידים חברתי, שיביא לחיקון העוולות ולעשיית צדק.

גם תחושת קיפוח יכולה לתרום להתפתחות תנאי מילניות. רצונות חדשים, ולא אובדן דווקא, יוצרים תרעומת על הממסד השולט, ואי-היכולת לגשר בין הרצונות לאמצעים להשגתם מחריף את התסכול. הזעם נובע מהעובדה שאנשים צריכים לפעול לפי כללים שהם רוחים ולנהוג לפי אורח חיים שהם מתעבים.

על רקע זה אפשר להבין את המאבק לשחרורו של הרכ משולם מהכלא. קבוצת משולם חשה מתוסכלת כיוון שמאבקה הציבורי היה צריך להוביל אותה למעמד נישא מעם, אך במקום זאת הם נרדפו, הושלכו לכלא ובודרו משאר העולם. הם יודעים שכדי לקבל חנינה או תנאי מאסר טובים, עליהם להתנהג על פי כללי החוק הישראלי, שהם אינם מכירים בו. דבר זה יוצר תסכול עמוק וזעם, שמתבטא בפעילותם האלימה למען שיפור תנאי מאסרו של הרב. יש לציין כי גם תנועתו של ג'יימס גינס בארצות הברית התגבשה סביב תחושות הקיפוח העזות של האזרחים השחורים בארצות הברית. גינס הטיף לשוויון, ובחזונו היתה כאמור נטייה למרקסיזם ולקומוניזם.

תחושת הדיכוי נובעת גם מהתנכרות של הממסד הדתי לחברי התנועה ולמנהיגיה. בקטגוריה זו נמצאים מנהיגים שרואים בעצמם נביאים מתוסכלים שהממסד הדתי רוחה אותם או ממעיט בערכם. מדובר במנהיגים מנוכרים חצוי-מודרניים, שבבוגריהם שלהם כישלונות אישיים ואכזבות. מכיוון שהאידאולוגיה של התנועות המילניות יש בה מדר חברתי, סביר שהממסד הדתי יתנכר להן ואף ירדוף אותן. הממסד הדתי לא הכיר במשולם מעולם. משולם לא הוסמך לרבנות באופן רשמי, ואת השכלתו התורנית ינק מסבו, שהיה מקובל ידוע בתימן.